

Радоња ВЕШОВИЋ*

ЗОГОВИЋЕВО ДЈЕЛО И МЕЂУВРИЈЕМЕ

Суирет̄и за сјуѿира

Добро је што је колега Ђуровић сазвао овај скуп и овим поводом. И они који су му претходили, о дјелу Риста Ратковића, Мирка Бањевића и Михаила Лалића, били су, поред осталог, одбрана од појмовне конфузије која би да се и у књижевним нашим приликама устолочи као трајно стање. Има ли општије и асоцијативније теме од ове, коју нам је иницијатор овог скупа задао у наслову „Ријеч и вријеме”. Мислим да нема. Ријеч у времену и вријеме у ријечи. Све је везано за тај однос, додуше, и овдје библијски уопштено.

Мора се стварна ријеч спустити у стварно вријеме. Али како тада да назовемо „временом” тај наш и Зоговићев вијек у ком је његово дјело, истовремено књижевно и револуционарно, „осуђено”, насилно изоловано од читавих генерација? Како да га назовемо „временом”, ако је поништило резултате Другог свјетског рата, остварило „крах” комунизма и сада, помоћу америчке „глобализације”, руши свјетски капитализам; брже него што би то чинила нека имагинарна Коминтерна. Данас, као што видимо, умјесто Марксовог „баука комунизма”, кружи баук капитализма Европом. Врши се свјетска бламажа капитализма, какву је доживио и феудализам пред своју историјску смрт.

Да ли је то „вријеме што прави вријеме”? Аутор ових редака је друкчије насловио избор својих чланака и есеја, „Вријеме што чека вријеме”. Ријеч „чекање” ту симболизује пасивност која још прати „таласе транзиција” поменутог међувремена, као нов облик поробљавања, у ком се поробљавања цинично проглашавају „ослобођењима”, поред осталог и од Зоговићевог „соцреализма”.

Тако се неизбежно јавља у наслову дати однос – Зоговић и међувријеме.

---

* Академик Радован Вешовић, ЦАНУ.

Истовремено ово је и мој одговор на примједбу да ријеч међувријеме још није у употреби освојила положај научног појма. Наравно, сама та ријеч подлијеже, при употреби, као и свака друга, префиксима, суфиксима, инфиксима, али јој и сама динамика збивања даномице повећава и прометност и смисао. Јер то међувријеме, као највећа енигма данашњице, траје и почеци су му и ефекти, као што ћемо видјети, неодвојиви од теме овога скупа. Ни та примједба, због „нелогичних” околности, није толико нелогична. „Међувријеме” је готово непожељна тема због „повратности историје”. Тако није могла ни у мом наслову да мимоиђе додир са Зоговићем и књижевним покретом који он блиставо оличава. Омеђено такозваним „Хладним ратом” против Стаљинове „Гвоздене завјесе”, то међувријеме природно израста у појам којим је, заједно с резултатима Другог свјетског рата, и Зоговићево име и дјело осудило на „вјечни заборав”. И чиме данас да мјеримо тежину злочина почињених у међувремену, ако не, и у овом случају, димензијама Зоговићевог стваралаштва. Јер оно, то међувријеме, „плашећи” се Зоговићевог имена, само враћа његова дјела времену.

Јер те су ријечи још прије Другог свјетског рата рађале и родиле дух времена, дух устаничке Црне Горе и Југославије и у плејадама нових писаца, сликара, вајара, композитора, културних радника који су наставили у рату и у слободи да га стваралачки његују и развијају. Али не заборавимо, ни за трен, да су доживјеле „бусију” такозвану „нашу” историјску 1948. годину. Нешто готово непредвидиво, незамисливо. Доживјеле су ерупцију „новог ослобођења”, преврат поменутог „Међувремена” у ком је, заједно са Зоговићевим стварањем, сва та нова борбена литература и умјетност код нас жигосана суровом етикетом „увозне идеологије” и поспрдним називом „соц реализам”. Било је то, као што знамо, историјско Брозово „раскршће” и на њему „разлаз” ријечи и времена на дјелу, губитак пута откривеног и борбом освојеног управо у ријечи и дјелу.

Наступило је дисидентско, такозвано, антиибеоовско „међувријеме” са јатима нових књижевних имена, нових „култних”, Удбиних лауреата-плагијатора, вријеме Попиног „коња са осам ногу” и Тошовићевог „повратка малим стварима”. Тиме су биле пресјечене главне развојне могућности антифашистичког револуционарног стваралаштва, не само у Црној Гори: Заједно са Зоговићем, то „међувријеме” прогнало је у „непоменике” десетине и стотине имена која чекају својеврсне екипе да их из јама „Међувремена” ексхумирају и оживе. Зоговићу је, као што знамо, досуђен спрецијални „Голи оток”, седамнаестогодишња „нијемост” у сустанарству са Удбом. Али је он и у тим тјескобама наставио обрачун са разним Удбиним и Попиним осмоногим коњима. Зато се данас високо надноси над провалијом „међувремена”, као светионик или мост са кога су ту већ лако

уочљивији злочини и разарања које је та сабласт починила и не престаје да чини.

„Упошљавање” те ријечи у наслову овог написа истиче и надмоћ Зоговићевог, и не само његовог дјела и живота над својим негативцима, над „Међувременом”. Јер Зоговић је „оклеветано сунце”, како је Јанко Ђоновић насловио пјесму њему посвећену у једном од зборника о Зоговићу. Њих двојица су, сјећам се, и први добитници савезних државних награда у тек ослобођеној Југославији. Морам то да поменем, због касније објаве са „мјеродавног мјеста”: да „нема више државних писаца”, врховне естетске критеријуме власт је већ препуштала тржишту, то јест „међувремену”.

Дакле, богатијег и обухватнијег књижевног и историјског подсјетника нема од ове стогодишњице. Ради се, како је то више пута с правом речено, о најњегошевскијем пјеснику послје Његоша, и о једном од најзаслужнијих утемељивача покрета револуционарне књижевности и умјетности већ у предратној „троименој” Краљевини. И значај „Његошове награде”, и поред несумњиве величине неких њених носилаца, знатно губи зато што на том списку недостаје Зоговићево име.

Поменута моћ временског „премошћавања”, неспорна и код неких Зоговићевих критичара, избија из вулканске снаге његовог дара, духа, карактера, образовања. Висока идејна својства критичких радова ослањају се на сјајну „довршеност” стихова и проза: данас је, и дуго ће бити, тешко достиживо надахнуће ствараоцима.

Због тежине друштвених и културних промјена које су се догодиле у поменутом периоду, ова тема се исуврше грана, подразумијева обимност студије, наравно и друкчију културну „климу”. Али је и само њено покретање корисно, чак неопходно. Подсјећа и на зборнике радова из пера реномираних југословенских аутора посвећених Зоговићевој литератури. Опмиње на пређутану литературу о 1948. години гдје спада и она голооточких робијаша и Таутовићевих „књижевних парохија”, како је Зоговић у шали називао један вид књижевног таворења у Београду.

И као врхунски читалачки доживљај, Зоговић је чувар укуса у досезима идеала, угрожених пандемијама хомогенизујућег дилетантизма; истовремено, открива дно понора у који су сурване наше књижевне и друштвене прилике. Особито за нове генерације, он је арсенал, намјерно „ампутираних”, књижевних и научних сазнања и стваралачких енергија.

Својим јавним иступима важи за онај Тиресијин митски „грумен разума”, сачуван и у подземном царству двосмислица. Кад је видио да Милошевићеве „промјене” лишвају заштите достигнућа партизанске Црне Горе и у овој Академији, чији је оснивач та Црна Гора, Радован се са још једним чланом повукао. Али, кад је новинар у интервјуу то покушао да

изокрене против Академије и Црне Горе, рекао је да би се послије овога смјеста вратио у Академију. И данас нам је неопходан „шаптач” у насушној одбрани давно утврђених појмова аксиомске научне вриједности.

У овом часу, на примјер, није он ни за „црногорски” ни за „матерњи”, ни за „српски” језик; он је за српскохрватски језик, којим се чува главна хумана улога језика, да буде веза међу људима и народима, и којим се одвајкад у Црној Гори и у готово цијелој, већ „бившој”, Титовој Југославији говорило и писало. У изјави за новину, док је био жив, Зоговић је сасвим сигуран да служећи се српскохрватским или хрваткосрпским језиком, Црногорац неће бити ништа мање Црногорац, нити Србин – мање Србин, нити Хрват – мање Хрват, нити се тај језички „унитаризам” може наћи на путу даљем богаћењу тог језика лексиком из свих поменутих националних извора.

Посљедња збирка „Супрет за сјутра” најрјечитије симболизује посвећеност Зоговићевог стваралаштва. Иако није тај наслов, чини ми се, довољно схваћен, њиме та симболика није ништа изгубила. Ријеч „супрет” у неким крајевима није још одомаћена. У црногорским сељачким кућама, прије но се чељад разиђу на спасавање, огњиште се запрече, направи се „супрет”. То је гомила још врелог пепела којим се, за сјутра, прекрије још „живо жаровље”. Ко први устане, отпрече супрет и набацивши потпалу, распири ватру око које се окупе они који ће се тек пробудити, овдје будући читаоци и прегаоци.

Ни ту за своје могуће посмртне фалсификаторе није оставио мјеста. Јер, он „Галилејевац на самртном одру” ипак, „остаде што је био, и сад га већ нико по своме не пречини. Славу, чинове, двореве – да их има, све што има, све, осим чисте пресвлаке, оштре писаљке, чисте свеске, он даје, како се даје залишна стрица лима – за један једини знак солидарности пролетерске”.

Осјећај близине свог краја кад се у собу нечујно ушуња свеуништавајућа тишина, он не чује, нема кад од пречег, он рјешава, он мора ријешити друго. Судбоносније: шта да се почне с Пољском?

Он се само тим бави. Јер како да оде без рјешења? Он га сам собом мора пронаћи. Он је у самици тако собом и за себе рјешавао шта да се чини пред Мадридом...

Та збирка се разликује од, на примјер, „Пркосних строфа”, „Артикулсане ријечи”, или „Непокорности сна”. У њој преовлађују аманетно-завјетни тонови: у људскости да се до краја остане постојан, природан, непоколебљив. Као такво, Зоговићево је дјело одиста – „Супрет за данас”. Да нас „испрече” из пепељака глобалистичког нихилизма. За сваког кога „збуњују” још обреновићевштне транзиције, питам се, има ли боље лектире од његове „Књажеске канцеларије”?

Упркос вишедеценијском поништавању, остао је јачи од свих државних забрана и „војски” загрижених негатора. Био је у неспоразуму и са „недораслим” друговима у свом покрету и тема за тиха оговарања. Иако врло цијењен и вољен, за његовог читаоца била је потребна, и тада, а особито данас, извјесна културна „спрема”. Ред је да се све то не заборави. Па ни смјелост Веселина Ђурановића, кад је на питање новинара шта чита одговорио, као предсједник Савезне владе, да чита Зоговићеву поезију, што је тада било одиста смјело; као и његово залагање да се приреди издање Зоговићевих сабраних дјела, ометено ерупцијама Милошевићевих „кокарди” и ратова.

Зато је вијест да се спрема издање сабраних Зоговићевих дјела од великог књижевног и културног значаја данас за Црну Гору, и много шире; посебно за нашу Академију која дјелу свог еминентног члана и посвећује овај скуп и, наравно, Зборник радова, који ће бити, као и овај скуп, охрабрење носиоцима тог подухвата.

Без обзира на то, и с обзиром на то шта чини с нама и око нас поменуто „Међувријеме” (шокира нас и апсурдима револуције графичке индустрије и масовношћу „помора” књиге), овај скуп личи и на добру вијест која нам стиже из прошлости, бремените и, више но икад, бајковитом будућношћу. Зато што јавља, чак објављује, на сав глас, потпуни пораз „међувремена” на страницама Зоговићевих дјела.

Као да се по неумитном закону времена, сачуваном у његовој ријечи, из тишине дешава реприза већ полузаборављене побједе над једним другим „међувременом” оним до 1945. године. Снага временитости са тих страница, може и данас да усправља духовно и оне, још живе Зоговићеве другове, који су давно положили оружје; може да чврсне борбену вољу и у онима који се тек спремају на отпор подмуклицама „Међувремена” како је то, сјећам се, чинила прије седамдесетак година и мојој генерацији.

Што данашња рушилачка „свемоћ” поменутог невремена, која угрожава, по свој ширини, фундаменталне културне тековине човјечанства, није у бити ништа наудила Зоговићевом дјелу, говори, чини ми се, више и убједљивије од свега до сад реченог и написаног о том дјелу и о његовом аутору.

